

Jožef Hlebš

ESTETIKA

in modrost umetnosti

Mohorjeva
Celovec

Jožef Hlebš

Estetika in modrost umetnosti

Mohorjeva
Celovec

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

111.852
7.06:111.852

HLEBŠ, Jože

Estetika in modrost umetnosti / Jožef Hlebš. - 1. izd. - Celovec : Mohorjeva, 2023

ISBN 978-3-7086-1275-1
COBISS.SI-ID 140450307

Jožef Hlebš: Estetika in modrost umetnosti

Jezikovni pregled: Valentin Logar

Urednik: Hanzi Filipič

Oblikovanje ovitka: Urška Hlebš (slika na ovitku: Vinko Hlebš)

© 2023, Mohorjeva založba, Celovec–Ljubljana–Dunaj

Izdala, založila in tiskala Mohorjeva družba v Celovcu 2023

Za družbo: Franz Kelih in Karl Hren

1. izdaja, 2023

Naklada: 300 izvodov

Cena: 29,00 €

ISBN 978-3-7086-1275-1

www.mohorjeva.com

Vsebina

Uvod	7
Estetika in umetnost	21
Habitus umetnika	24
Lepota in estetska intuicija	26
„Metafizična“ lepota	33
Kreativnost in spoznanje	35
Ontološki položaj umetnine	38
Umetniška ustvarjalnost	41
Spoznanje lepote	46
Duh in razduhovljenje	51
Realnost duha	51
„Znanstvena“ filozofija	57
Umetnost in tehnika	62
Spoznanje in realnost vrednot	70
Vrednotni nihilizem	70
Spoznanje kot prapojav	74
Prevrednotenje vrednot?	79
Spoznanje in vrednostne sodbe	82
Idealna in realna bit	91
Nadaktualno védenje in svetovni nazor	93
Akti intelekta	96
Notranje zrenje in slišanje	96
Notranji govor	97
Notranje mišljenje	98
Zunanje mišljenje	100
Notranji akti cenitve	103
Ustvarjalnost	107
Objektivnost lepote	115

Pomeni pojma „subjektivno“ v odnosu do aktov osebe	116
Pomen „subjektivnosti“ glede vsebine, eksistence predmeta in veljavnosti spoznanja	118
Razvidna danost lepote vidnega in slišnega	120
Lepota kot transcendentalija in „metafizična lepota“	126
Skupno učinkovanje čutne in izražene metafizične lepote	129
Kvalitativna vrednost med „biti-nekaj“ in „kaosom“	130
Neizumljivost – odnos med resnico in lepoto	132
Tema umetniškega dela	134
Estetsko doživetje	138
Ugajanje	138
Zaznava lepote	140
Lepota v ožjem in širšem smislu	141
Lepota in resnica	142
Tematika lepote v umetnosti in njena netematičnost v filozofiji in religioznih delih	144
Tema in smoter umetniškega dela	147
Umetniški navdih	151
Glasbeni navdih	157
Navdih v slikarstvu	166
Norme upodabljajoče umetnosti	170
Nastop modernega slikarstva	174
„Duh“ naturalizma	174
Goyevi demoni	175
Razpor med Bogom in človekom	178
Osamljeni človek	181
Iznakaženi človek ali karikatura	182
Cezannovo „čisto videnje“	184
Avtonomni človek	186
Estetski, interesantni človek (Picasso)	191
Do kod je slikanje umetnost?	196
Neodvisna umetnost in avtonomni človek	205
Ponižanje človeka in narave	210
Artizem ali esteticizem	217
Kaos surrealizma	222

Uvod

Knjiga o estetiki je zasnovana kot modrost umetnosti. Modrost ni samo neko poljubno védenje, ampak vednost o bistvenem, o poslednjih osnovah in smotrih bivajočega. Je obravnava ali zrenje in presojanje časovnega v luči večnega. *Josip Stritar*, ki je bil sam umetnik, je l. 1906 v Domu in svetu v zvezi z naturalizmom, ki je v njegovem času že močno obvladoval sodobno misel, zapisal: „Naturalizem tlači, potiska, znižuje; človek potrebuje in išče tolažbe, boljšanja, povzdige. Človek hoče svojo nedeljo, in ne da si jo vzeti. Umotvor bodi še tako sijajen, brez etičnega jedra ne velja. In končno učinek njegov bodi harmonija. Pravi umetnik vidi in nam kaže vse *sub specie aeternitatis* (v luči večnega).“

S temi besedami je v jedru povedano, kaj je resnični smoter umetniške stvaritve. Estetika ima svoj izvor v spoznanju. Spoznanje pa je analogni pojem. Razlikovati moramo med filozofskim in umetniškim spoznanjem. Jedro vsake prave filozofije je metafizika, ki jo *Aristotel* označuje kot „prvo filozofijo“ (*prote philosophia*). Ta prva filozofija postavlja vprašanje resničnosti, in sicer najsplošnejše vprašanje, ki je sploh možno; vprašanje po bivajočem kot takem, kaj bivajoče je in kaj o njem sploh lahko povemo. V svojem najglobljem jedru je filozofski eros temeljna oblika „naravnega“ hrepenenja človeka po Bogu, absolutni biti in izvoru vse resnice. Zato tudi imata filozofija in umetnost svoje korenine v posebnem erosu, neutешljivi ljubezni do resnice in lepote. Filozofija teši žejo po večni resnici, umetnost žejo po neizčrpni lepoti.

Vprašanje filozofa ali bolje rečeno modroslovca je najvišji izraz naravnega iskanja človeka in hkrati najbolj klasična oblika teoretičnega prizadevanja. Poleg tega je filozofsko mišljenje – v nasprotju z razširjenim mnenjem – tudi življenju samemu mnogo bližje kot katero koli drugo znanstveno mišljenje. Ravno filozof mora, če hoče

biti pravi iskalec resnice, vedno ostati v tesnem eksistencialnem stiku z vsem bivajočim. Vprašanja filozofije so sicer splošnejše narave, vendar imajo globlji pomen za človeka in njegovo življenjsko naravnost. Filozofsko spoznanje se navezuje na „zdrav človeški razum“, to je na tisto dojemanje sveta, ki nam je dano v živem organskem stiku z njim.

Filozofija v prvi vrsti analizira vednost človeka o resnično bivajočem in se vprašuje po stopnji gotovosti, ki jo sploh lahko doseže. Zato tu ne vlada samo tematičnost spoznanja, ampak in predvsem tematičnost predmeta. Vladati mora popolno ravnotežje med spoznavno in predmetno tematiko. Osrednje pomembni predmeti stoje v vsej svoji bitnostni teži pred duhovnim pogledom misleca, ki išče in spoznava. Njegov pogled je pri tem usmerjen na bistva stvari in tista dejstva, ki so v teh bistvih utemeljena. Ta način spoznanja pa je možen samo pri predmetih, ki taka inteligibilna bistva tudi nujno imajo.

To lahko prikažemo na primeru človeka. „Predmet“ človek ima kot *oseba* takšno umno bistvo, zato je tudi predmet apriornega spoznanja. Vse tisto, kar temelji v bistvu osebe (volja, razum), je spoznavno na apriorni način. Toda mnoga druga dejstva o človeku ne temelje v njegovem inteligibilnem bistvu, zato zahtevajo empirično raziskavo. Takšna pa so vsa dejstva fiziološke narave, vsa psihofizična in številna psihična dejstva. Eno in isto bitje (*substanto*) v tem primeru raziskujemo s filozofskimi in empiričnimi metodami.

Razlikovati moramo med empirično metodo in empirizmom. Empirizem je že neki psevdofilozofski nauk, ki izhaja iz predsodoka, da je čutno izkustvo ne le izhodišče naših spoznanj o svetu (kar seveda je), temveč tudi *edini* znanstveni pristop k stvarim. Ta nazor poskuša ukleniti duha in mu ne priznava, da je možen izkustvena dejstva osvetliti tudi na svojstven duhoven način. Ker zastopniki empirizma filozofijo pojmujejo kot le metaempirično znanost, ki je odvisna od naravoslovnoznanstvenih teorij, tudi temu primerno odklanjajo ne le svet nadnarave, temveč tudi transcenco človeškega duha. Ta miselna naravnost se predvsem orientira ob naravoslovju in analizira njegove metode. V svoji skrajni obliki zavrača sleherno metafiziko. Tudi tisti, ki prihajajo iz analitične filozofije, spadajo v skupino t. i. „znanstvene filozofije“, ki v bistvu sploh ni

filozofija. To pomeni, da po njihovem pojmovanju spada filozofija med empirične znanosti.

Ko je govor o modrosti umetnosti, je nujno upoštevati, da prave norme umetnosti temeljijo v bistvu stvari same. One so, ki določajo to bistvo. To nam postane jasno na samem bistvu človeka. Prava umetnina ostaja vedno naravnana na celotno bitje, na celotno določilo človeka, ne glede na to, kako različne so lahko njene oblike. V nekem smislu lahko rečemo, da je umetnost posebna oblika antropologije, seveda razumljeno v širšem pomenu besede.

Človek je čutno in duhovno bitje, zato tudi njegovo duhovno življenje počiva na čutnem življenju. „Ničesar ni v umu, kar ni bilo že preje v čutih“ je znani stavek senzualistov, ki stavijo samo na čutno zaznavanje spoznanja. Toda pristaviti moramo opombo *Leibniza*, ki pravi *nisi intellectus ipse* (razen um sam).

Seveda, človek in živali so zavestna bitja, toda zavest ni preprosto zavest. Najprej moramo ločiti čutno in duhovno zavest, ki se med seboj razlikujeta v smislu analogije (razmerne podobnosti). Zavest na splošno pomeni „imeti predstave“ (doživljaje). V tem smislu moramo tudi čutnemu bitju pripisati neposredno zavest, ker svojo naravnost k predmetu doživlja kot nekaj, kar je dano znotraj samega doživljanja. Takšna neposredna *intencionalna* zavest je skupna živali in človeku. Bil pa bi nekritično in hkrati empiristični predsodek, če bi človekovo duhovno zavest razumeli le kot posebno usposobljeno višjo obliko neposredne zavesti. Človekova zavest se namreč posebno odlikuje po zmožnosti refleksije in introspekcije; je refleksivna zavest, ki ni sposobna le samopovračanja na duševne akte in stanja, temveč tudi na akte, ki so usmerjeni k predmetu (zavest objekta), in ravno tako na lastni jaz kot nosilca teh doživljajev. Človek ima torej takó zavest o subjektu kot lastnem jazu, ima samozavest. Refleksivna zavest ne obsega le celotne vsebine zaznav in domišljije, vključno s čustvi, stremljenji in razpoloženji (tu je še skladna s čutno zavestjo), marveč tudi spoznavne akte *mišljenja, mnenja, vrednotenja, presoje, hotenja* in *zaznave lastnega jaza*.

Vse to lahko človek tudi jezikovno artikulira in pojmovno izrazi. Ta refleksivna zavest je *izključno* izraz človeškega bitja in obenem tipična lastnost človeškega *duha*. Tako se duh izkaže kot nematerialno, enostavno in substancialno počelo, zmožno samoposedovanja

prek samozavedanja in proste samoodločbe, pa tudi dojetja in urešničevanja nadčutnih vrednot. Človek ima pravi uvid v bistvo medsebojnih povezav, ki presega vsako konkretno čutno dano situacijo. Na ta način je zmožen tvoriti pojme, ki ne nastajajo z neke vrste preprosto „abstrakcijo“, ampak z dejavnostjo duhovno-tvornega razuma, saj je bistvo pojma duhovna vsebina, ki predstavlja splošno idejo in je jasno prisotna v zavesti. Pojmi so sicer lahko averbalni (če so le mišljeni in še ne besedno izraženi), nikoli pa ne morejo biti neduhovni. In v tem se človek in tudi najvišje razvita žival bistveno ločita, tako z glede na spoznanje in dejanje.

Žival namesto besed in pojmov uporablja zaznave in kretnje, ki so organizirane v t. i. „akcijske sheme“. Ta vrsta obnašanja je dejanje praktičnega „razuma“. Tako dejanja živali nikoli ne nastanejo na podlagi presoje, ki izhaja šele iz teoretičnega razumevanja stanja. Notranji duhovni uvid človeka je najtesneje povezan s spoznanjem sveta in odnosa do tega sveta, in sicer zato ker je samo on zmožen napraviti sebe za predmet svojega spoznanja. Ker je zmožen reflektirati o sebi, ima „svet“ in je lahko „v svetu“. Žival pa ima samo okolje in zato načelno ne more stopiti v odnos s svetom (v spoznavnem smislu). Njeno okolje je vedno specifično in sestoji iz zaznave okolja in dejanja. Človek je odprto bitje; ta odprtost nasproti svetu pa pomeni, da je odprt nasproti celoti znakov na nekem predmetu in nasproti celoti predmetov. Le tako je zmožen spoznati vrednoto kot vrednoto, kar je tudi najvišji živali nedostopno. Svoje ime dobi človek kot naravno duhovno bitje z govorom in mišljenjem, iz česar se rojevajo znanost, umetnost in filozofija. Toda svoje bistvo ima že izvorno in ne pride do njega šele, kot učita npr. Martin Heidegger ali Jean-Paul Sartre, v „odločitvi“. Duh je najvišja oblika ustvarjenega življenja, vendar njegovo bistvo ni vezano na prostor in čas, sicer se ne bi mogel dvigniti nad vse tisto, kar omejuje bistvo živali. Vendar moramo vedeti, da obstaja absolutna kvalitativna razlika med ustvarjenim in neustvarjenim duhom. Pri tem stvarjenja človeka ne smemo primerjati z ustvarjalnim delom človeka, ki v bistvu ni pravo ustvarjanje. V človekovih stvaritvah ni hrepenenja po svojem izvoru, kar je značilno za ustvarjeno bistvo človeka.

Nedvomno obstajajo med človekom in živaljo marsikateri analogije in podobnosti, ki se tičejo posebno kontaktnega obnašanja.

Vendar podobnost ni enakost. Zato je pomembno, da ne spregledamo resničnih in nepremostljivih pregrad, ki ločijo svet človeka od sveta živali. Tu je posebno jezik. Sporočilnost živali lahko označimo kot neke vrste kodirni sistem z omejeno sporočilno zmožnostjo, ker tu obstaja nedvomna povezava med vsakim znakom (signalom) in tistim, kar je označeno. Nasprotno pa v jezikovnem sistemu vsak znak dobi svoj pomen šele v medsebojni zvezi, tako da se v vsakem jeziku da izraziti vse, tudi tisto, za kar nimamo besed. Poskus, da bi jezik človeka izvajali evolucionistično, ni mogoč. Izvor jezika moramo iskati v prebuditvi duha, saj nam vsi poskusi vedno znova potrdijo, da med človekom in živaljo zija nepremostljiva vrzel.

Temeljni prepad, ki ločuje človeka in žival, je v tem, da je človek nasproti samemu sebi in nasproti svetu svoboden, medtem ko je žival, tudi najvišje razvita, v sebi in nasproti svetu „ujeta“. Bitje, ki je tako kot človek v poslednjem bitnem temelju nasproti sebi in nasproti svetu svobodno, stoji v zadnji posledici samo v sebi in zunaj narave.

Posebnost človeka je tudi sfera čustev, ki je eden najglobljih znakov človeške osebe. Posebno za ustvarjalnost človeka je pomembna globinska razsežnost, ki ni tako kot akti volje dana v njegovo oblast. Zato je človek v resnici globlji in večji kot tisto področje stvari, ki ga lahko obvladuje s svobodno voljo. Njegovo bistvo je izraz skrivnostne globine, ki jo moramo jasno ločiti od področja podzavesti, s katerim se ukvarja psihoanaliza. To bistvo sega dejansko nad tisto, kar lahko človek spočenja in ustvarja. Ta globina je morda še najbolj izražena v reku, da nam je Bog bližji, kot smo si mi sami. V čustveni sferi imamo plast duhovnih čustev, ki so v marsikaterem pogledu nad akti volje, vendar ne nad voljo samo. Zato je „srce“, ki ponazarja to sfero, v nekem določenem smislu bolj resničen jaz kot volja. Vendar razvoj in delovanje tega področja duhovnih čustev, kot je recimo ljubezen, zahteva sodelovanje duhovnega svobodnega središča osebe. Tudi v tej čustveni sferi se človek bistveno loči od živalskega sveta.

Človek ima kompleksno naravo, odgovarjajočo njegovi čutnosti in duhovnosti. S tem pa ima tudi dvojen cilj življenja, namreč *fizični cilj* njegove čutne narave in *duhovni cilj* njegove duhovne narave.

Človek je „človek“ v moči svoje narave. Ni vsak človek tudi „resnični človek“, on more svoje bistvo ne samo popolneje in manj popolno uresničiti, lahko ga tudi zgreši. „Resnični“ je imenovan, če izpolni tisto, na kar je naravnana, če izpolni svoj *eidos* ali svoj bitni cilj, ki ni zgolj nekaj povprečnega, „fragmentarnega“. S tem naj bo jasno, kaj pomeni resnični človek, ob katerem se orientira tudi resnična umetnost. Umetnina, pa naj bodo njene pojavne oblike še tako različne, ostaja vedno naravnana na celotno bitje, na celotno določilo „resničnega“ človeka. Zato so tudi njene norme v končnem smislu resnično človeške norme.

Individualnost se v področju osebe odlikuje po zmožnosti duhovne samozavesti, samoposedovanja in samorazpolaganja v svobodi. To moramo razumeti v bitnostnem smislu. Novejša psihologija vidi pravo bistvo osebe v zavesti jaza – brez ontološke, metafizične utemeljitve. Vidi predvsem osebne akte v njihovem aktualnem dogajanju. Ta aktualizem, ki je usmerjen na dejavnost, kot da bi bila ločena od nedeljive samostati, pa se zapleta v velike miselne težave in nemogoče posledice.

Če bi bila namreč zavest jaza identična z osebo, potem bi otrok pred uporabo razuma, človek z bolezensko odsotnostjo zavesti ali z razcepljeno zavestjo jaza ali celo speči človek ne bili osebe. Tako pridemo do protislovja, da bi morali šimpanzu z nerazvito, rudimentarno zavestjo pripisati več osebnosti kot še nerazvitemu otroku. To bi bila miselna posledica evolucionističnega pogleda na svet. Pri tem moramo seveda nujno upoštevati, da obstaja bistvena razlika med biološko hipotezo evolucije in evolucionizmom, ki je izraz nekega svetovnega nazora.

Sodobno izrinjenje prave filozofije je ravno nasprotje emancipacije človeškega duha, ki se je začela s predsokratskimi misleci in dosegla svoj višek v mislih *Platona* in *Aristotela*. Izrinjenje filozofije kot matere znanosti v imenu znanosti je danes neki nazadnjaški proces, s katerim se ponovno opušča tista velika pridobitev klasične filozofske misli. Resnični realizem je nujno povezan s prebujenjem metafizične situacije človeka.

Danes izvaja idealni model izkustvene (empirične) znanosti skoraj magično privlačnost na intelektualce, celo tam, kjer imamo opraviti s predmeti, kot so umetnost, antropologija in psihologija. S

tem hočejo prikazati, da je njih „analiza“ podvržena metodam, ki so značilne za naravoslovne znanosti, in predvsem, da so neodvisne od filozofije. Ob tem pa se spregleduje, da različni predmeti zahtevajo vsakokrat različne spoznavne metode.

C. F. von Weizsäcker je izjavil, da igra „vera v znanost vlogo vladajoče religije našega časa“. Lahko govorimo o univerzalni zahtevi naturalizma, ki na kratko rečeno poskuša vse razložiti na „naraven način“, kar pomeni brez posega na sleherno transcendenco in končno na Boga. Neka teorija evolucije, ki ni formulirana izključno naturalistično-materialistično, nima v tem mišljenju nobene pravice do znanstvene verodostojnosti. Pod „znanstveno“ je tu samoumevno razumljen neki poenoten, eksperimentalno-reproduktiven pojem izkustva naravoslovne znanosti. Tudi kjer v umetnosti prevlada tehnika, je v ozadju ta znanstvena naravnost.

Veri v znanost, dokler je zaposlena z reševanjem posebnih, njej lastnih problemov, ni mogoče ugovarjati. Pod določenimi predpostavkami je vedno sredstvo do nekega cilja, nikakor pa ne more biti sama sebi namen, torej univerzalni samosmoter. Raziskava poteka vedno pod parcialno abstraktnim vidikom in v luči nekaj momentov kakega pojava. V začetku strokovne znanosti je odmišljanje v znamenju nekega metodično omejenega spoznavnega cilja. To pa pomeni, da je znanstveni rezultat vsakokrat odvisen od postavljenega vprašanja. Ko pa se delna funkcija znanosti napačno spremeni v totalno funkcijo, postane edino možna forma védenja nasploh. S tem postane vera v znanost dogmatična, spregleda filozofske in sociološke pogojenosti znanosti in nekaj omejenega napravi za neomejeno. Toda metoda, ki naj bi razložila vse, ni več metoda, temveč prepričanje, ki pogosto postane posebno pri neznanstveniku slepa vera. Vera, ki privzame obliko besedičenja o znanstvenosti. To je pogosto specifična oblika moderne nevere, ki dobi vlogo nadomestne religije. Odkar je Darwin odpravil duha iz biologije, je nastala pravna znanost brez prava, etika brez moralnega zakona, psihologija brez duše.

Problem t. i. evolucionizma je *konstruktivna metoda*, ki poskuša svoj predmet spoznanja izvajati iz česa drugega ali ga reducirati (zvesti) na kaj drugega. Toda temeljno dejstvo resničnosti je, da je v resničnosti množstvo „prapojavov“ (npr. življenje, duh), torej pojavov, ki so formalno neizvedljivi iz drugih. Tako je na primer

življenje neizvedljivo iz „neživega“ (omne vivum ex vivo), to je iz fizikalno-kemijskega. Tudi duha ne moremo reducirati na „neduh“. Evolucionizem pa razlaga ves razvoj živih bitij kot nepresledno zaporedje stanj in prehodov – kot bitni in formalni kontinuum, ki ne pozna prapojavnih bistev, ampak samo zapletanje (kompleksikacije) na temelju naključnih sprememb.

„Evolucija“ je, strogo vzeto, lahko samo hipoteza. Beseda „hipoteza“ (podmena) je v tem primeru uporabljena ravno zato, ker je logično in filozofsko korekten pojem za neko izjavo te kvalitete. To je izjava, ki jo imamo začasno za resnično, z logično pozicijo premise v deduktivnem sklepu, iz katerega se izvajajo ugotovitve, ki se skladajo z realnostjo ali pa tudi ne.

Naravoslovna racionalnost je odvisna od naravoslovne metode in od nje dovoljene realnosti. Strokovni jezik sodobne empirične znanosti je precizen. Toda s tem ni precizno tudi zajetje jezika naše človeške življenjske prakse ali umetniškega in religioznega jezika. Kar od vsega začetka metodično izločimo, se v okviru metodičnega postopka načelno več ne pojavi, tudi ne v obliki rekonstrukcije neke razvojne zgodovine. Tako npr. um, svoboda, nramnost, sveto, Bog, religija kot taki niso znanstvene teme v smislu naravoslovne znanosti. Vedeti moramo, da pristna znanost na noben način ne more nasprotovati pravi filozofiji. Filozofska vprašanja pa nikoli ne more razrešiti neka pozitivno znanstvena metoda. Seveda pa si moramo biti tudi na jasnem, da na specifično znanstvena vprašanja ne more odgovoriti filozofija.

Nekaj čisto drugega kot podobe sveta, ki so plod različnih pozitivnih znanosti, pa je svetovni nazor (nem. Weltanschauung), ki ni le metaempiričnega, ampak bistveno metafizičnega značaja. Vsak svetovni nazor je zato utemeljen metafizično, to je filozofsko. Gre torej za nazor v smislu intuitivnega pogleda na bivajoče v celoti, kar pomeni zadnjo razlago bivanja in smisla sveta z vsemi praktičnimi posledicami za mislečega človeka. Svetovni nazor je po svojem bistvu univerzalnega, ne samo teoretičnega, marveč tudi *vrednotnega* značaja. Vedno vsebuje neko metafizično perspektivo. Ko npr. *Friedrich Nietzsche* pravi „Ni nobenih vrednot“ in „Bog je mrtev“, je to neka svetovnonazorska izjava, ki izhaja iz njegovega prepričanja, da ni nobenih resnic.

Nesmiselna trditev, da je Bog mrtev, lahko pomeni samo, da vera v Boga ni več živa. Odgovor je lahko samo „Bog je“ ali „Boga ni“. Izjava, da je Bog mrtev označuje samo močno razširjeno in usodno zмотo nekega časa, ki se izraža v medosebnosti socialne realnosti, ki zamenjuje objektivno veljavnost resnice z zgodovinsko živostjo določenih idej, ideologij in drž. Historična živost naj zamenja njih resnico, njihovo veljavnost in njihovo vrednost. Kategorije o resničnem in zmotnem ali napačnem so nadomeščene z vprašanjem, ali je danes nekaj učinkovito, ali pripada nekemu drugemu času, ali je zgodovinsko primerno, ali preživeto, je živo ali mrtvo itn.

Vse to je videti pomembnejše, kot če je resnično in dobro. To izdaja željo, način verifikacije naravoslovnih hipotez razširiti na zadnje metafizične realnosti. Bit, resnica, spoznanje so take neizvedljive danosti. Nadomestitev resnice s sociološko-historično realnostjo določenih idej deli usodo vsakega relativizma, kot tudi vse poskuse pretolmačiti elementarni pojem resnice.

Obstajajo temeljne danosti, ki jih v nobenem primeru ni mogoče tajiti, ne da jih ne bi na tihem predpostavljali in s tem implicitno spet vpeljali. *Nietzsche* je zanimal vrednote, ni pa mogel vrednotenja. Tudi norme umetnosti so utemeljene v samem bistvu umetnosti. Vsako govorjenje o relativnosti historičnih norm in normativnih sistemih pove, da to sploh niso pristne norme, ampak kvečjemu neka zgodovinska dejstva. „Norme“ v smislu zgodovinskih dejstev zadevajo nekaj zgodovinsko postavljenega in s tem tudi zgodovinsko spremenljivega. Toda zgolj historične norme so relativne in zato huda zмотa, če hočemo neki zgodovinski sistem postaviti absolutno. Bistvo umetnosti je nadčasovno, kot je tudi resnica. Tu vzročno-genetična metoda, kot historična metoda, ni na mestu, ker na vprašanje o bistvih stvari odgovarja z razvojno razlago. Na vprašanje, kaj je npr. etična vrednota, odgovarja s tem, da pokaže na etnološki razvoj zavesti o vrednotah.

V Heideggerjevi filozofiji najdemo zamenjavo resnice s historično-sociološko realnostjo v neki drugi obliki, ko npr. trdi, da vprašanje resnice ali zмотe (oz. napačnosti) nima smisla, dokler je nekaj še „neodkrito“. Tako zanj stavek, da se Sonce giblje okoli Zemlje, ni bil napačen, preden je *Kopernik* „odkril“, da se Zemlja giblje okoli Sonca. S tem ko realnost resnice omejuje na akt spoznanja, zanika